

Eduard Puigventós

Doctor en Història
Contemporània de la UAB

El paper dels catalans en l'asil i l'assassinat de Trotski: Andreu Nin i Ramon Mercader

L'assassinat de Trotski, antiga mà dreta de Lenin, un dels líders de la Revolució d'Octubre que derrocà el tsarisme i artífex de l'Exèrcit Roig, creà un fort impacte a nivell mundial. La manera com es produí, la implicació de l'Estat soviètic, la pugna ideològica fratricida en el si del comunisme i la història d'espionatge, mort i seducció que hi ha darrere el seu assassí han creat una atracció que arriba fins als nostres dies. En tot aquest afer Catalunya hi té molt a veure: no només per l'origen de Ramon Mercader, l'executor, sinó també per la forja de molts dels implicats durant la Guerra Civil Espanyola i l'actuació del POUM i el seu líder, Andreu Nin, en la voluntat d'aconseguir aixopluc per al vell revolucionari, que vagava pel món d'un país a un altre, fugint de la sentència de mort per a ell i els seus dictada des de Moscou.

«Catalunya representa avui, incontestablement, la més forta posició de les forces defensives enfront de la reacció espanyola i el perill feixista. Si es perdés aquesta posició, la reacció hauria assolit una victòria decisiva i per molt temps. Amb una política justa, l'avantguarda proletària podria utilitzar aquest bastió defensiu com a punt de partida d'una nova ofensiva de la revolució espanyola. Aquesta hauria d'ésser la nostra perspectiva.» Aquesta afirmació, que bé podria ser atribuïda a la majoria de dirigents de les forces lleials a la República a partir de l'esclat de la Guerra Civil, és, tanmateix, de Lleó Trotski, en un article dirigit als seus seguidors davant la situació política extremadament fràgil que es vivia a Catalunya l'estiu del

1934.¹ El revolucionari rus havia dedicat diversos articles a la qüestió catalana d'ençà de la proclamació de la República (i una mica abans i tot), però mai havia abordat de manera tan específica el paper d'avantguarda que atribuïa al país.

1 P. Pagès, «Trotski i la República Catalana», a *L'Avenç*, 4044 (setembre de 2014). En aquest article s'inclou la traducció al català del document que Trotski escrigué el 1934 titulat «El conflicte català i les tasques del proletariat», on advocava pel lideratge de les classes populars en una revolta armada per tal de proclamar la república catalana i, així, influir posteriorment en la configuració d'un Estat autènticament democràtic a Espanya que trenqués amb la deriva dretana que havia pres la República, alhora que aglutinés les demandes de la classe obrera, la pagesa i la petitburgesa. Aquest document, localitzat als arxius de la Lliga Comunista d'Amèrica, és probable que fos una carta adreçada al Secretariat Internacional de la Lliga Comunista Internacional que, tanmateix, no tingué més recorregut ni fou difosa.

L. Trosky davant el seu escriptori

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Trotsky_de_frente_en_escritorio.jpg

De fet, el mateix dia en què fou atacat amb un piolet al seu despatx de la casa de l'avinguda Viena de Ciutat de Mèxic, on vivia refugiat per temor a un atac dels serveis secrets soviètics, deixava inconclús

La relació de Trotski amb Catalunya ve de lluny. Expulsat de França el 1916 per les seves cròniques sobre la Primera Guerra Mundial, les crítiques als governs bel·ligerants, el paper central que prengué durant la conferència pacifista de Zimmerwald i les teories revolucionàries, féu escala a Barcelona

l'article «La classe, el partit i el lideratge. Per què fou derrotat el proletariat espanyol? Preguntes de teoria marxista», on dedicava unes línies a parlar de Catalunya, del Partit Obrer d'Unificació Marxista i de la, al seu parer, immaduresa dels líders de la classe obrera espanyola comparant-ho amb l'experiència dels bolxevics el 1917.²

La relació de Trotski amb Catalunya ve de lluny. Expulsat de França el 1916 per les seves cròniques sobre la Primera Guerra Mundial, les crítiques als governs bel·ligerants, el paper central que prengué durant la conferència pacifista de Zimmerwald i les teories revolucionàries, féu escala a Barcelona després de passar per Irun, Sant Sebastià, Madrid i Cadis. A la Ciutat Comtal s'embarcà, juntament amb la seva família, a bord del *Montserrat*, un vapor de

² L'edició més recent en castellà és *La Revolución española, 1930-1939: selección de escritos*, Madrid, Diario Público, 2011. En el meu cas, però, tinc a mà l'edició anglesa que publicà l'editorial novaiorquesa Pathfinder Press, de 1973.

la Companyia Transatlàntica, en direcció a Nova York. Tanmateix, dels tres dies que s'hi estigué, a la seva autobiografia només deixà apuntat que «acompañados siempre por los espías, recorrimos la ciudad de Barcelona. Los niños estaban entusiasmados con el mar y la fruta».³

És probable que posteriorment tingués referències del país a partir de la relació amb Andreu Nin. Nin, mestre i periodista, fou enviat a Moscou com a delegat de la Confederació Nacional del Treball (CNT) al congrés constituent de la Internacional Sindical Roja (ISR), i hi residí permanentment a partir de 1921. La seva tasca dins la Internacional Comunista i la mateixa ISR el feren conèixer i treballar amb personatges destacats, entre ells Lív Davidovítx Bronstein, Trotski. Nin arribà a ser secretari seu a la Delegació de Relacions Exteriors de la Unió Soviètica i seguidor de l'anomenada *oposició comunista*, fins que la caiguda en

³ L. Trotsky, *Mi vida (Autobiografía)*, Algora (Getxo), Ed. Zero, 1972, p. 269.

desgràcia de Trotski davant les maniobres de Stalin l'anà aïllant de mica en mica i arribà a posarlo en perill. Per això, Nin tornà a Catalunya el 1930.⁴

Tot i que Nin i Trotski trenquen el 1934 per diferències ideològiques i programàtiques, que dirimien sovint amb articles als mitjans, continuaren mostrant-se gran respecte i companyonia. Tant és així que, quan totes les portes anaven tancant-se per al soviètic, Nin provà d'obrir-n'hi una. Quan començà la Guerra Civil Trotski estava en una situació delicada, exiliat en una Noruega que rebia una enorme pressió de la Unió Soviètica perquè se'n desempallegués, i més després de la condemna pública que suposaren els anomenats *processos de Moscou* d'agost de 1936, on els inculpats foren acusats de muntar una cèl·lula terrorista dirigida per Trotski per tal de sabotejar infraestructures, enverinar obrers en massa i assassinar Stalin i els seus principals lloctinents. L'antic cap de l'Exèrcit Roig passava a ser, juntament amb el seu fill, el gran enemic de l'URSS.⁵ Fou aleshores que Nin i el POUM li oferiren, primer, una col·laboració al seu òrgan periodístic, *La Batalla*, i després la possibilitat que fos

4 P. Pagès, *Andreu Nin. Una vida al servei de la classe obrera*, Barcelona, Laertes, 2009, pp. 195-139.

5 Una bona monografia per entendre no només el procés de degradació de Trotski i el que es considerava trotskisme, sinó també la implantació del terror, la delació i la paranoia a la societat soviètica dels anys trenta és J. Arch Getty i O. V. Naumov, *La lògica del terror. Stalin y la autodestrucción de los bolcheviques, 1932-1939*, Barcelona, Crítica, 2001. Víctor Serge, a *Vie et mort de Léon Trotski*, vol. II, pp. 141-142, sintetitza molt bé què significava aquella condemna: «A partir dels processos de Moscou, l'assassinat de Lleó Trotski esdevé una necessitat política i una necessitat lògica. No serveix de res afusellar desenes de milers d'homes si el cap més alt de la generació revolucionària, aquell que serà impossible desberrar de la història, sobreviu en llibertat. I és evident que, contra Trotski, denunciat com el personatge més diabòlic de la història, tot és permès als ulls del món rus intoxicat pel procés d'impostura».

acollit a Can Cargol, al Vendrell, població de naixement del mateix Nin, aprofitant-se de la seva imminent entrada al Govern de la Generalitat com a conseller de Justícia.⁶ Tanmateix, les pressions del cònsol soviètic a Barcelona, Antonov-Ovseenko, desavinences internes, tibantors amb els organismes comunistes i, per sobre de tot, una situació de guerra, ho impossibilitaren.⁷ Aquestes mateixes pressions feren caure, de fet, el POUM de la Generalitat el mes de desembre.

Però Nin tenia un roc a la faixa. Aprofitant que una delegació del POUM es desplaçaria properament a Mèxic per aconseguir armes i finançament per a la República, els donà una carta redactada per ell mateix i dirigida a l'aleshores president mexicana, Lázaro Cárdenas del Río, on li exposava la necessitat de donar asil a l'exiliat soviètic.⁸ A través de Ramón García Urrutia, periodista espanyol delegat del Front Popular al país asteca, aconseguiren entrar en contacte amb el secretari de Comunicacions del govern, el general Francisco Múgica, que al seu torn arranjà una visita amb el mateix

6 *La Batalla* del 3 de setembre donava compte de la resolució del Comitè Executiu del partit de donar suport a l'acolliment de Trotski a Catalunya.

7 Ho explica, entre d'altres, Víctor Alba a *Història del POUM: El marxisme a Catalunya, 1919-1939*, vol. 2, Barcelona, Pòrtic, 1974, p. 154. Sobre Antonov-Ovseenko i el paper del consolat soviètic a Barcelona, vegeu J. Puigsech, *Falsa leyenda del Kremlin. El consulado y la URSS en la Guerra Civil española*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2014.

8 Als arxius presidencials conservats a l'Archivo General de la Nación de Mèxic no hi ha rastre de la citada carta, com tampoc en les anotacions del diari de Cárdenas –tot i que sí que informa de la visita de Diego Rivera per sol·licitar l'asil–. Segons Gregorio Luri, això és perquè l'arxivera Elena Vázquez Gómez, col·laboradora de l'NKVD, l'entregà als soviètics: G. Luri, *El cielo prometido. Una mujer al servicio de Stalin*, Barcelona, Ariel, 2016, p. 148. Sobre la delegació poumista a Mèxic i el seu paper en la petició d'asil de Trotski, vegeu B. Costa-Amic, *León Trotski y Andreu Nin. Dos asesinatos del stalinismo (Aclarando la historia)*, Mèxic DF, Costa-Amic Editores, 1994, pp. 11-65.

Cárdenas, on féu d'amfitrió de la proposta ni més ni menys que el famós muralista Diego Rivera, parella de la també cèlebre Frida Kahlo. En pro de l'internacionalisme i la revolució, Cárdenas, com féu també posteriorment amb els refugiats espanyols o els europeus que fugien del nazisme, acceptà acollir Trotski a Mèxic, on arribà el desembre de 1937.

Però si en el procés d'acolliment de Trotski els catalans hi tingueren molt a veure, també succeí el mateix en la preparació i execució del seu assassinat. I en aquesta paradoxa la polarització de la societat catalana durant la Guerra Civil i la influència creixent del comunisme i el model soviètic foren factors clau.

La fascinació per la Unió Soviètica no era quelcom nou. Per bé que els partits d'adscripció comunista eren minoritaris i comptaren amb poca o nul·la influència en els òrgans de representació del país fins al 1936, es pot afirmar que existia entre amplis sectors de la societat un fenomen d'admiració per l'URSS, no només pel que suposava la construcció d'un Estat obrer, pàtria mundial del proletariat i les classes oprimides, sinó també com a referent de progrés i modernitat que atreia esferes econòmiques, polítiques, artístiques i culturals de procedències ben diverses.⁹ Catalans il·lustres com Josep Pla, Eugeni Xammar, Antoni Rovira i Virgili, Carles Pi i Sunyer o Àngel Pestaña havien plasmat en les seves obres els elogis que els mereixia l'experiència soviètica. Fins i tot Francesc Macià, en la preparació del complot de Prats de Molló, havia visitat l'URSS a la recerca d'aliats el 1925, en un viatge l'amfitrió

9 Ramon Breu féu un assaig divulgatiu sobre la qüestió a *La Catalunya soviètica. El somni que venia de Moscou*, Barcelona, Ara Llibres, 2013. Per al cas espanyol, en el moment d'escriure aquestes línies està pendent de publicació l'obra d'A. Navarra *El espejo blanco. Viajeros españoles en la URSS*, Madrid, Fórcola Ediciones, 2016.

Per bé que els partits d'adscripció comunista eren minoritaris i comptaren amb poca o nul·la influència en els òrgans de representació del país fins al 1936, es pot afirmar que existia entre amplis sectors de la societat un fenomen d'admiració per l'URSS

del qual fou, justament, Andreu Nin.¹⁰ Arribats a la Guerra Civil, el paper de l'URSS com a proveïdor d'armes, aliments i assessors a una República pràcticament aïllada del món, dotà els soviètics d'una aura encara més gran, amplificada per la proliferació de propaganda i simbologia, la creació d'associacions, la instal·lació d'un consolat a Barcelona i l'entrega absoluta de la militància en temps d'adversitats. D'aquí que tota una generació de catalans polititzats, joves idealistes i adoctrinats, confessin cegament en la causa, talment com un dogma, i es comportessin com autèntics fanàtics que creien fermament en la construcció de l'home nou soviètic que hauria de transformar el món, posant fi a les desigualtats, la guerra i les classes socials. I, per a aquest propòsit, calia eliminar tots els enemics. Trotski, en tant que considerat un traïdor, passava a ser-ho, juntament amb els seus seguidors. És en aquest punt que entra en joc Ramon Mercader, que esdevindria, el 1940, l'executor del revolucionari rus.¹¹

10 Hom pot trobar una explicació detallada del sojorn de Macià a la Unió Soviètica a J. Esculies i E. Ucelay-Da Cal, *Macià al país dels soviets*, Barcelona, Edicions de 1984, 2015.

11 Escrivia Teresa Pàmies a *Quan érem capitans*, Barcelona, Proa, 1984, pp. 113-114: «Allò que va fer Ramon Mercader –si ho va fer– podia haver-ho fet qualsevol de la seva

La seva trajectòria personal és força coneguda. És un personatge que, no sabem ben bé per què, fascina i suscita interès no només a Catalunya, sinó arreu on el marxisme ha tingut certa propagació entre la població.¹² Potser perquè la submissió absoluta als ideals i els condicionants de la seva actuació creen una barreja d'atracció personal i reconeixement de la pròpia actuació en temps passats, però amplificat per una trama de seducció, espionatge i assassinat. Una història individual que es-

generació de joves comunistes estalinistes. Qualsevol de nosaltres. Més ben dit, qualsevol, no. Es requerien unes condicions, una perseverança, una dedicació que no teníem tots. Un home superior? No: un fanàtic. Un fanàtic enfront d'un altre fanàtic: Lleó Trotski. Per entendre el crim [...] s'ha de saber quina era l'educació, la formació política dels joves comunistes de la meua generació. [...] El moviment revolucionari ha estat i és un aprenentatge constant, a força de batzegades, derrotes, encerts i errors. La mort de Lleó Trotski fou un error polític, fou la insistència en l'error que pot dur fins al crim. Si fou Ramon Mercader, el planyo, i de la seva mala sort també me'n sento responsable». Encara seria molt més explícita a l'article «Ramón Mercader: Misión cumplida», que escrigué per a la revista *Triunfo*, núm. 822 (28 d'octubre de 1978), on també es recull el testimoni del cineasta valencià Ricardo Muñoz Suay, que digué que «Creo que la muerte de Ramón Mercader [...] nos afecta a muchos. A todos los que, por nuestra deformada militancia, pudimos ser, en potencia, los asesinos de Trotsky. En todo caso, creo que a nadie de los que en aquellos años aceptábamos sin lugar a dudas –o con algunas pocas– la necesidad de exterminar a los trotskistas, como verdaderos aliados del fascismo, nos conturbó la noticia de la muerte espantosa de Trotsky, sino todo lo contrario».

12 Només cal comprovar com, cada cert temps, alguna notícia de Ramon Mercader apareix als mitjans. Exemples recents els tenim amb la publicació d'alguns llibres on és el personatge principal o on té un paper destacat (*El hombre que amaba a los perros*, de Leonardo Padura; *El gos cosmopolita i dos espècimens més*, de Raül Garrigasait; *Amor i guerra*, de Núria Amat; *Ramon Mercader, l'home del piolet*, d'Eduard Puigventós; *El cielo prometido*, de Gregorio Luri, o *El asesino obediente*, de John P. Davidson); la seva aparició a revistes del cor sobre una suposada i falsa paternitat d'un fill amb l'actriu Sara Montiel; o la realització d'una pel·lícula per part del director hospitalenc Antonio Chavarrias, estrenada el setembre d'aquest 2016, que porta per títol *El elegido*.

devé global; una història on, com m'afirmà l'escriptor cubà Leonardo Padura, «todo el mundo miente». «No tothom», em puntualitzaria German Sánchez, periodista i coautor de les memòries de Lluís Mercader, germà d'en Ramon:¹³ en Lluís deia la veritat. Una veritat que, com deia Lenin, sempre és revolucionària.

La vida de Ramon Mercader és la història d'una decepció, la tragèdia d'una instrumentalització ideològica. Fill de bona família, les dificultats sobrevingudes arran de la pèrdua de les fàbriques de Barcelona i Badalona empenyeren els Mercader a canviar d'habitatge, d'ambient i d'hàbits socials. La dissipada vida mantinguda fins aleshores s'ensorrà, fet que fou especialment dur per a la mare, Caritat del Río, que es deixà endur per la rebel·lia i el seu indòmit caràcter. S'acabaren els estius a Sant Feliu de Guíxols, les estades amb la família del marit a Argentona, les sessions al Círculo Ecuere i els luxes de tota mena. La relació amb el seu home se'n ressentí i, després de tancar-la al psiquiàtric de la Nova Betlem amb la col·laboració dels germans de la Caritat, trencà per sempre més els lligams amb ell, enduent-se els fills a França i provant d'iniciar una nova vida que, tanmateix, no fou com s'imaginava.¹⁴

En Ramon ingressà a l'Escola d'Hosteleria de Tolosa, fet que li serví per trobar feina a l'Hotel Ritz de Barcelona quan retornà a la Ciutat Comtal, el 1929. Ho féu ja com un marxista convençut, unint-se de seguida a les Joventuts Comunistes. A causa de la seva

13 L. Mercader i G. Sánchez, *Ramón Mercader, mi hermano. Cincuenta años después*, Madrid, Espasa, 1990.

14 Sobre la vida de Caritat Mercader és imprescindible el llibre de Gregorio Luri *El cielo prometido*, que aporta dades realment interessants a partir de testimonis inèdits i documentació provinent de l'antic Institut del Marxisme-Leninisme.

Ramón Mercader, amb l'Estrella d'Or de Heroi de la URSS
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mercader_post_arrest.jpeg

activitat clandestina fou detingut i empresonat a Sant Miquel dels Reis (País Valencià), d'on no sortiria fins a l'amnistia decretada després de la victòria del Front Popular a les eleccions de febrer de 1936. S'implicà immediatament en la preparació de les Olimpíades Populars i va ser nomenat secretari d'organització del Comitè Organitzador. I en aquesta activitat el sorprengué l'esclat de la Guerra Civil.

El conflicte que s'inicià el juliol de 1936 fou la prova de foc de la seva militància i compromís. Arribà en un moment de maduració personal i determinació ideològica, quan havia trencat

pràcticament del tot amb la família, s'havia implicat políticament i havia bregat als carrers i a la presó. Probablement, sense la seva participació decidida en la lluita contra els insurrectes, la intervenció estrangera i la pugna doctrinal ocorreguda a la rereguarda mai hauria tingut un contacte tan estret amb els soviètics, que arribà gràcies a la mediació de sa mare, responsable de reclutar-lo la tardor de 1937 mentre era amb la seva unitat a la serra del Guadarrama, a Madrid.¹⁵

Així, a la tardor-hivern de 1937-1938 Ramon Mercader

¹⁵ L. Mercader i G. Sánchez, *op. cit.*, p. 46.

La vida de Ramon Mercader és la història d'una decepció, la tragèdia d'una instrumentalització ideològica

desaparegué d'Espanya per retrobar-lo, l'estiu de 1938, a París, convertit en Jacques Mornard, un suposat periodista belga, fill de diplomàtic, *bon vivant*, amant del teatre, els restaurants i la vida nocturna. La nova identitat li serví per seduir Sylvia Ageloff, una nord-americana enllaç de l'American Workers Party, el partit trotskista més gran del món, en la que havia de ser l'assemblea fundacional de la Quarta Internacional, oposada a la Tercera, controlada totalment per Moscou. Iniciava, d'aquesta manera, la seva particular contribució a la causa, oferint informació dels cercles trotskistes parisencs. Amb el temps se serví de la Sylvia per, primer, fer el salt als Estats Units, el setembre de 1939, i un mes després, per arribar a Mèxic, on es refugiava Trotski. Tanmateix, la seva missió continuava sent la mateixa: vigilar i informar.

Aleshores ja no era Jacques Mornard, sinó que es feia passar per Frank Jacson, un enginyer canadenc francòfon nascut a Iugoslàvia que treballava en un negoci d'importació i exportació entre Amèrica i Europa.¹⁶ La Sylvia, que el seguí a Ciutat de Mèxic

¹⁶ El passaport emprat per Mercader ens remet, també, a la Guerra Civil. Els serveis secrets soviètics havien retocat, canviant-ne el nom i la fotografia, el passaport real d'un iugoslau nacionalitzat canadenc de nom Tony Babitx. Babitx, comunista convençut, havia mort a Espanya combatent amb les Brigades Internacionals i el seu passaport havia anat a parar a mans de l'NKVD. Archivo General de la Nación (Mèxic). Tribunal Superior de Justicia del DF, any 1940, caixa 3265, foli 602993, pp. 76-77.

temps després, fou l'excusa per deixar-se veure a la casa de Trotski, perquè els seus guardes l'anessin coneixent i es fes amic d'algun d'ells i, especialment, del matrimoni Rosmer. Alfred i Marguerite Rosmer, francesos, eren de les poques amistats que el revolucionari soviètic havia mantingut i foren els responsables d'acompanyar l'únic nét que li quedava viu, en Sieva, des d'Europa a Mèxic, per poder-se'n fer càrrec.

No obstant això, ell no era l'encarregat d'acomplir l'ordre de Stalin de matar Trotski. Dos grups, que acabaren fusionant-se en un de sol, tenien la responsabilitat de sublimar el procés:¹⁷ un era liderat per David Alfaro Siqueiros, muralista mexicà que havia tornat radicalitzat de la Guerra Civil Espanyola; l'altre, per Iosif Grigulevitx, un dels principals agents soviètics a la rereguarda republicana també durant la guerra,¹⁸ amb la col·laboració d'Antonio Pujol, fill de mallorquí, a l'ensens muralista i company d'armes de Siqueiros. Ambdós pintors s'havien convençut, arran del seu pas pel front i per Barcelona, que Trotski era una pedra a la sabata per a la consecució de la utopia.

L'atac que perpetraren el 24 de maig de 1940, però, fou un fracàs, per imperícia, poca destresa i nivell etílic dels homes que hi prengueren part. Tot i que cosiren a trets (més de dos-cents) les habitacions de Trotski, el seu nét i els guardes, deixaren una bomba d'1,5 quilos de dinamita i diverses bombes incendiàries, només en Sieva patí una

petita rascada, que fou tractada per Wenceslau Dutrem, metge català que vivia a poca distància de casa els Trotski. Dutrem seria també el primer d'atendre el revolucionari quan Mercader atemptà contra ell tres mesos després.¹⁹ Fou aleshores quan Ramon Mercader, que fins al moment no estava encara al punt de mira principal dels plans de Stalin, Beria i Sudoplatov, esdevingué la persona més ben situada per assolir aquella fita.

El 20 d'agost entrà a la casa de l'avinguda Viena amb un ganivet, una pistola i un piolet, disposat a complir el seu destí. «La Història, afirmava, el veuria com un soldat de la revolució mundial que hauria fet un servei immens a la classe obrera, deslliurant-la d'un líder que l'havia traït.»²⁰ A Trotski i la seva dona no els feia gaire gràcia aquell jove, que darrerament es mostrava visiblement malhumorat, nerviós i descortès. Però el soviètic no sabé dir-li que no quan li demanà que li corregís un text que tenia intenció de publicar. Així, mentre Trotski revisava el text al seu despatx, Mercader, des de darrere, treia el retallat piolet que duia amagat a la gavardina i, tancant els ulls, donava la garrota da al crani del revolucionari. Però Trotski era un home fort i s'hi tornà, esgargamellant-se amb un crit que alarmà els seus homes, que detingueren Mercader. Un crit que ressonà al cap de l'atacant al llarg de tota la seva vida. Stalin, però, podia estar content: les ferides

ocasionades pel seu agent català foren tan profundes que Trotski morí l'endemà de l'atac. El seu destí, doncs, feia temps que estava dictat i només calgué esperar que el fatídic dia arribés, com ell mateix no es cansava de repetir. «Quan la Guerra Civil Espanyola s'acabà, no hi havia lloc al món per a Trotski»,²¹ deia Pavel Sudoplatov, responsable de les operacions exteriors dels serveis secrets soviètics.

El 20 d'agost entrà a la casa de l'avinguda Viena amb un ganivet, una pistola i un piolet, disposat a complir el seu destí.

Mercader tingué un judici molt llarg, on canvià diverses vegades d'advocat i on se succeïren apel·lacions, interrogatoris, recreacions dels fets i vistes judicials, fins que el 27 de juny de 1944 es dictà la sentència definitiva: se'l condemnava a vint anys de presó, que complí a les presons de Lecumberri i Santa Martha Acatitla de la capital federal. A Lecumberri conegué i es casà amb Roquelia Mendoza, amb qui adoptà dues criatures a *posteriori*. Sortí de la presó el 1960 i s'establí a l'URSS (on rebé la condecoració d'Heroi de la Unió Soviètica i una pensió de coronel retirat del KGB), i els darrers anys de la seva vida a Cuba, treballant per al govern castriista en matèria penitenciària.

Ramon Mercader és, genuïnament, el producte d'una era de totalitarismes, que se servien d'aquells que hi confiaven amb una fe cega per emprar-los com a carnassa per aconseguir els seus propòsits; fou, alhora, víctima i botxí, i rere la seva

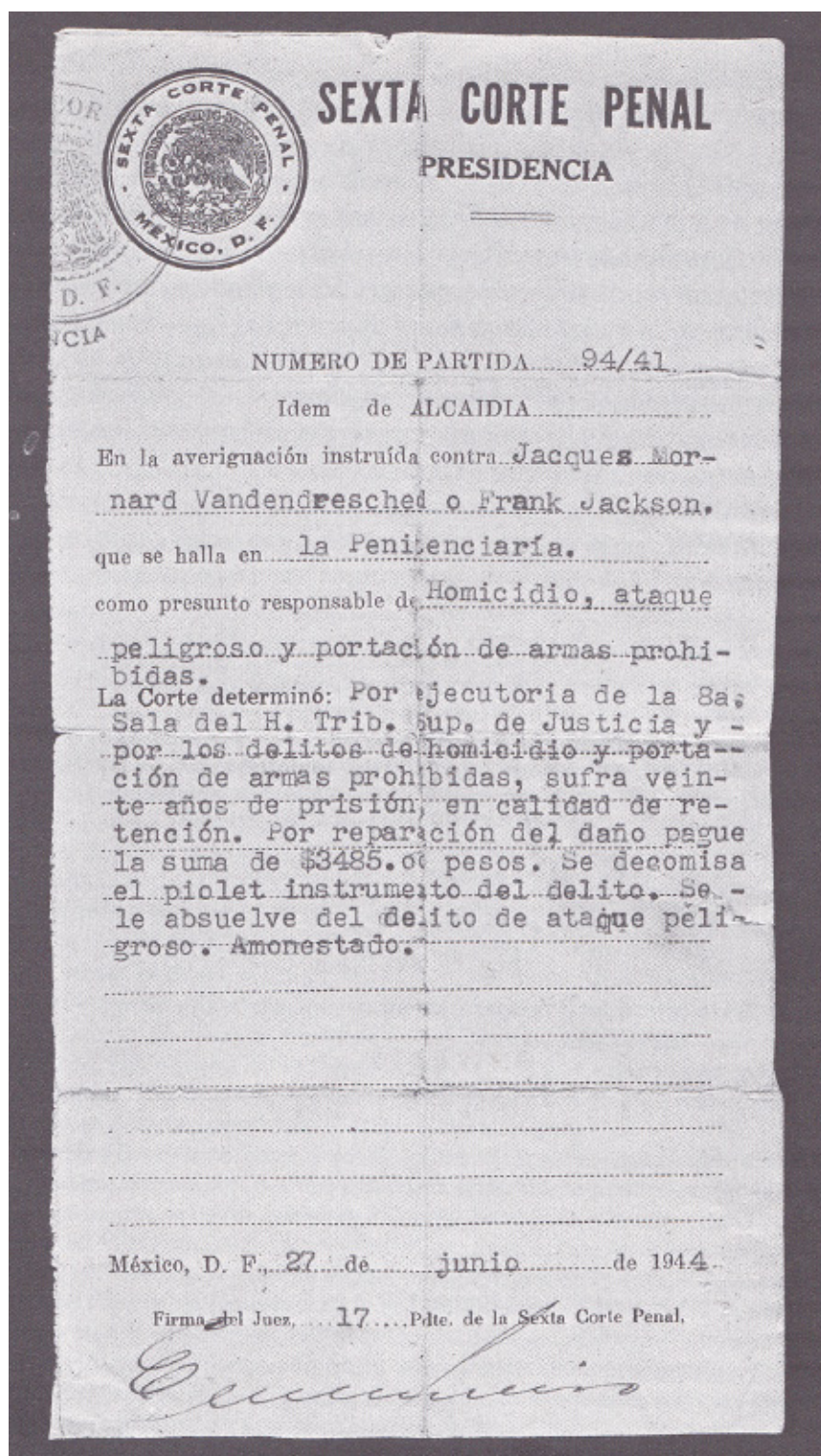
17 La trama per posar fi a la vida de Trotski fou anomenada *Operació Utka* ('ànec') pels soviètics. La informació relativa als grups i àlies emprats, segons documentació provinent dels arxius del KGB, es pot trobar a C. Andrew i V. Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West*, Londres, Penguin Books, 2000, pp. 113-114.

18 Sobre la interessant biografia de Grigulevitx, veure Marjorie Ross, *El secreto encanto de la KGB. Las cinco vidas de Iósif Grigulevitx*, Costa Rica, Ediciones Norma, 2004.

19 El periodista Joaquim Ibarz li dedicà un escaient article a *La Vanguardia* el 7 de març de 2010 amb el títol d'«Asesino catalán, médico catalán». Luri (*El cielo prometido*, p. 249) recull el testimoni del nebot de Dutrem, que havia sentit explicar a son oncle que, quan Mercader perpetrà el crim, reduït pels guardes de Trotski, li digué: «Doctor Dutrem, ajudi'm, si us plau!». «Mi tío, ante la sorpresa, le respondió: "Fill de puta, havies de ser català!"».

20 C. Andrew i O. Gordievski, *KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachov*, Nova York, Harper Collins, 1992, p. 171.

21 P. Sudoplatov i A. Sudoplatov, *Special Tasks. The memoirs of an unwanted witness. A soviet spymaster*, Londres, Little, Brown and Company, 1994, p. 31.

Sentencia definitiva condemnant a Ramón Mercader el 1944 Dins de Ramón_Mercader_mi hermano' (Luis_Mercader_y_Germán_Sánchez)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sentencia_definitiva_condenando_a_Ram%C3%B3n_Mercader_en_1944_-_%27Ram%C3%B3n_Mercader_mi_hermano%27_%28Luis_Mercader_y_Germ%C3%A1n_S%C3%A1nchez%29.jpg

figura, com bé escriví el periodista hispano-soviètic Juan Cobo a la revista *Novedades de Moscú*, hi ha «el drama de miles y miles de personas que, por profunda convicción, participaron a veces en asuntos que, a tono con los patrones éticos

actuales, de ningún modo podemos calificar de justos».²²

Però a vegades la història ens regala episodis que ajuden a tancar el cercle i a posar una mica

²² Juan Cobo, *El Asesino de Trotsky...*, pàgina 15.

de justícia poètica a les desventures que ens presenta. Enguany vaig assistir, convidat per l'amic Antoni Virgili, a la presentació de l'excel·lent novel·la gràfica *Andreu Nin. Seguint les teves passes*, de l'il·lustrador i dissenyador Lluís Juste de Nin, familiar llunyà del protagonista de l'obra. Aquell dia Juste explicà que l'esposa de Nin, Olga Tareeva, fugí amb les seves filles a França el 1938, amoinada per la seva sort davant la desaparició del seu marit i la persecució del POUM.²³ Allà s'hi estigueren fins al 1942, quan agafaren un dels darrers vaixells noliejats pel govern mexicà en direcció al país americà. Un cop allà comptaren amb l'ajuda d'amics de Nin: Joaquim Molins, Daniel Rebull, Julián Gorkín... i també la vídua de Trotski, Natalia Sedova. El dia que es trobaren a Coyoacán, allà on el vell revolucionari havia estat assassinat, ambdues ploraren, abraçades. «A les dues ens ha matat els companys la mateixa persona.» De resultes d'aquella trobada, un dels guardes, Walter O'Rourke (que aleshores es feia dir Ketley), s'enamorà de la filla gran de Nin i Tareeva, l'Ida. Amb el temps es casaren i anaren a viure, d'incògnit, als Estats Units, on els seguí l'Olga, que hi morí. Tot i que mai volgueren mirar enrere, al seu fill gran li posaren el nom de Mark-Andreu, en record de l'avi. Del dol i la mort causada per Stalin i els seus acabà sorgint, malgrat tot, una història d'amor.

²³ Sobre l'assassinat de Nin se n'ha parlat i escrit molt, però recomano el visionat del documental dirigit per Dolors Genovès i Llibert Ferri *Operació Nikolai* (Televisió de Catalunya, 1992) i les darreres investigacions al respecte que publicà l'historiador anglès Boris Volodarsky a *El Caso Orlov. Los servicios secretos soviéticos en la Guerra Civil española* (Barcelona, Crítica, 2013), especialment el capítol «Los "hechos de mayo" y la Operación Nikolai», pp. 243-256. Àngel Viñas també havia aportat informació nova a *El Escudo de la República. El oro de España, la apuesta soviética y los hechos de mayo de 1937*, Barcelona, Crítica, 2007.